

DOĞU-BATI EKSENİNDE AŞK VE MEVLANA

Mehmet KURTOĞLU*

Kimilerine göre Âdem ve Havanın yeryüzüne sürülüşünden bu yana kimine göre de Habil ile Kabil'in kavgasından bu yana aşk, insanlığın hayatında her zaman var olmuş bir gerçektir. Bu anlamda aşkın tanımı o kadar çok yapılmıştır ki, her yorumlayana göre bir başka anlam kazanmıştır. "Aşk nedir?" sorusunu doğru yanıtlayabilmek veya tek doğrudan ibaret saymak mümkün değildir. Aşk üzerinde kafa yoran filozoflar ve mutasavvıflar ise aşkı ait oldukları kültür ve medeniyet ekseninde yorumlamışlardır. Filozof ve mutasavvıfların yorumlarına baktığımızda, her birinin kendi içinde doğruları olduğunu, ait oldukları kültür ve medeniyetten izler taşıdığını görürüz. Bu anlamda ister Doğu, ister Batı olsun ait oldukları medeniyet tasavvuruyla aşka yaklaştıklarını görürüz.

Aşk Nedir ve Aşkın Anlamı

Geçmişten günümüze kadar aşkın birçok tanımı ve tarifi yapılmıştır. Bu tanımlara baktığımızda din, dil, ilim ve düşünce ekseninde kendi gerçekliğini taşıdığını, ama en önemlisi medeniyet anlamında belirgin bir farklılık gösterdiğini görürüz. Aşk, "aşırı sevgi bağıllık duygusu olarak ifade edildiği gibi¹, insanın varlık sebebi² olarak da tanımlanmıştır. "Kişiyi diğer insanlardan ayıran, duvarları yıkan, onu diğerleriyle birleştiren, insanın içindeki en etkin bir güçtür"³ ve "İnsanın ne ise o şekliyle dış boyuttan yüz çevirip bu dış boyutu, yani zahir âlemi doğrudan meydana getiren nesnelere nispetle kendini bağımsız kalmasını içermekle kalmaz, fakat aynı zamanda bu dış boyutun içinde-fakat bu kez Batın boyutun bir aynası olarak- insanın kimi şeyleri sevmesini ve kimi şeyleri sevmemesini, ama batın boyutunu meydana getiren şeyleri kesinlikle sevmesi"⁴ olarak birbirinden farklı yapılmıştır.

Aşkın anlamı üzerinde en geniş ve zengin anlatım hiç kuşkusuz Arap dilidir. Aşk kelimesinin de Arapça olması ve "Aşk doğuya mahsustur" düşüncesinin doğruluğunu göstermesi açısından, aşkın ne anlama geldiğini, onun hangi kavramlarla ifade edildiği üzerinde durmak gerekir. Özellikle Arap dilinin zenginliği ve bu dilin aşka yüklediği anlama bakarsak, aşka büyük ve zengin anlamlar yüklendiğini görürüz. İbnu'l Kayyim El Cevziyye'nin yazdığına göre Arapça'da ellinin üzerinde aşkı karşılayan kelime vardır.⁵ El Cevziyye, kitabında bu kelimelerin (aşk) anlamları ve kullanıldıkları yerler hakkında geniş bilgiler verir ve aşkı dil ve din açısından oldukça güzel yorumlar.

Aşkın ne anlama geldiğinin anlatıldığı bu kitapta, Arap dilinin zenginliği yanında, aşkın ne denli büyük ve derin tanımı olduğunu görmek mümkündür. El Cevziyye, aşkın karşılığı olarak kullanılan bu kelimelerden şiddetli yağmurdan sonra suyun yüzeyine çıkan şeylere ve sevgiliye kavuşma esnasında kalbin galeyana gelmesine **muhabbet**, çalkalanması, kalbin sevgiliye tutulmasına **alaka**, bir şeye meyletmesine **heva**, yaşça küçük kadına tutulmaya **sabve**, şevk, incelik ve hararete **sebabe**, sevginin kalbe işlemesine **şagaf**, kalbin hastalanması **şe'af**, onu sevdiye **mika**, hüznle karışık aşka **vecd**, külfet, meşekkat, siyah ve kırmızı arası renge **kelef**, sevgiliye kul köle olmaya **teteyyüm**, gizlemek ve örtmeye **aşk**, kederden şiddetli hastalığa tutulmaya **ceva**, sürekli ve ağır hastalığa **denef**, gam ve keder yüklüye

* Araştırmacı-Yazar

¹ **Türk Dil Kurumu Sözlüğü**, Aşk Maddesi.

² **Erich Formm**, Sevmeye Sanatı. Sh.27, Say Yay. 1985

³ **Erich Formm**, Age. Sh.29

⁴ **Frithjof Schuon**, İslamın Metafizik Boyutları, Çev. Mahmut Kanık, Sh.169, İz Yay.1996,

⁵ Bakınız, **İbnu'l Kayyim el Cevziyye**, Âşıklar Kitabı, Şule Yay. 2004

şecv, kalbin sevgiliye doğru yolculuğuna **şevk**, kandıran aldatan kadın için **hilabe**, vesvese sıkıntıya **belabil**, eza ve sıkıntı görmeye **tebarih**, pişmanlık ve acının bulaştığı sevgiye **sedem**, kalbi örten gaflete **ğamarat**, korku ve ürküntü duymaya **vehel**, her zaman ihtiyaç duyulana **şecen**, cildi yakan acıtan darbeye **laic**, maraza **veseb**, kalbin sorunlu hallerine **hüzn**, gizlenen üzüntüye **kemed**, ateşin dokunup yanmasına **lez**, kişinin değişik hislerden cinsine göre aldığı tada **hurek**, uykusuzluk çekmeye **subud** veya **arak**, hasret çekmeye lehf, devenin yavrusunu çağırmadaki haline **hanin**, iskamet halinden sapmaya **istikane**, yok etme fani kılmaya **tabale**, şevkten gönlü yanmaya **lev'a**, fitne ona isabet etti, dünya onu aldatıya **futun**, gecenin onu örtmesine **cunun**, delirmeye **lemem**, cin çarpma veya zihinsel bozukluğa **habl**, sabit şeye **resis**, aşkın köleleştirdiğine **dau muhamir**, aşkın en katıksız, latif ince haline **vüdd**, aşkı birlemeye **hulle**, dostluğa **hilm**, aşkla bütünleşmiş insana **garam**, develeri şaşkınlıştırıp olatmaktan alıkoyan hastalığa **huyam**, hayrete ve dehşete düşmeye **tedlih**, aşırı üzüntüden doğan akıl yitmesine **veleh**, boyun eğmenin zirvesine **taabbüd**, denir.

Bütün bu kelimelerin tümü aşk anlamında kullanılır ve çok geniş anlamları kapsar. Araplar aşkı tanımlarken tabiatın oldukça fazla faydalanmışlardır. Öyle ki, devenin yavrusunu aramasına verdikleri ismi, yağmurun toprağa düşmesini, dini olgulardaki insan-tanrı ilişkisini aşkla tanımlarken sosyal hayatta kullanmaktan da çekinmemişlerdir. Bu aynı zamanda şu anlama gelmektedir. Genelde doğu, özelde Araplar, aşka öylesine önem vermişlerdir ki, en ince ayrıntısına kadar onu irdelemekten geri kalmamışlardır.

Aşka tekabül eden kelimelerden sonra, gerçek aşkın anlamı üzerinde duran Cevziyye şöyle der: “*Tıp otoritelerinin hemen tamamı, aşk (karasevdayı) melankoli benzeri kuruntulu bir hastalık olarak tanımlar. Bu hastalığı, bazı yüz biçimleri boş bularak sürekli onları düşünmeye başlayan kişinin kendisi davet eder. Kişisel sebebi boş bulma ve düşünceidir. Bedensel sebebi ise sıkışmış erlik sıyundan dimağa (beyine) kaplayıcı bir buharın yükselmesidir. Bu hastalığa çoğunlukla bekârların kapılmasının nedeni budur. Çokça cima (cinsel ilişki) bu hastalığı süratle yok eder. Bazı filozofların tanımı şöyledir: aşk, kalpte doğan, hareket eden ve gelişen bir arzudur. Bu arzuyu ilerledikçe ona burs türünden şeyler eklenir. Bu hal güç kazandıkça, kişinin beyecanı, dalgalanması, talep etmedeki arzusu ve hırsı uzar. Taki onu gam ve ızdıraba sürükler. Bu halde kan tutuşup sıyaba dönüşürken, ödsuyuda yanarak kararır. Böylece sıyahlığın galebe çalmasıyla fikir bozukluğu baş gösterir. Fikir bozukluğu aklın yokluğuna, olmayacak şeyi istemeye ve bir sonuca varmayacak şeyleri temenniye götürerek deliliğin oluşmasına neden olur. İşte bu noktada âşık, kimileyin kendini öldürür veya gam ve kederden ölür yabut sevgilisine bakarken sevinçten can verir. Kimileyin de rubu boğuluyorasına yüksek sesli hırlıklar çıkarır ve yirmi dört saat boyunca o halde kalmaya devam eder. Öldü zannedilerek diri diri toprağa gömülür...*”¹

Cevziyye, aşkın anlamı üzerine söylenmiş veciz sözleri ve Araplar arasında geçen anekdotları sunduktan sonra, aşkın bilinçli bir eylem mi, yoksa bilinç dışı bir zorunluluk mu olduğu üzerinde durur ve aşkı bu iki yönden ele alır. Cevziyye'nin aşk üzerine fikirlerini okuduğunuzda, aşkın gerçekten doğunun malı olduğunu görürüz. Ayrıca doğunun aşkı bizzat tecrübe ederek, yaşayarak kaleme aldığının en büyük kanıtı, yine el Cevziyye'nin bu kitabıdır. Batı'nın bütün şaşasına rağmen aşkın felsefesi ve sanatını yaptığını, Doğu'nun ise onu bizzat yaşayarak tecrübe ettiğini ve klasiklerine yansıttığını görürüz. Bu anlamda Doğu ve Batı düşüncesinde aşkı tanımlayabilmek için filozofların ve Mutasavvıfların gözüyle aşka bakmak gerekir. Yine Doğu ve Batı arasındaki bu farklılığı, ortadan kaldıran Mevlana'nın cihanşümül düşüncesi üzerinde durmak gerekir.

Aşka evrensel ve aşkın bir boyut kazandıran Mevlana, Doğu ve Batı'yı birbirine yaklaştıran, düşüncesinin merkezinde aşkı yerleştirerek, bugün Batılı filozofların maddeci bir bakış açısıyla “*insan insanın kurdudur*” diyerek henüz tanımlayamadığı insanın varoluşunu/aşkın boyutunu yüzyıllar öncesinden tanımlamıştır. Eflatun'un “*düşünen hayvan*”, Marks'ın “*ekonomik hayvan*” Nietzsche'nin “*nihilist*”, Sartre'ın “*abes*” Camus'un “*Beyhude*” gördüğü ve gerçekte tanımlamaktan daha çok, probleme dönüştürdüğü insan; Batı'nın ürettiği “*trajik insan*”dır. Buna karşılık Mevlana yüzyıllar öncesinden: “*Senin bulunduğun yerde hep gam, savaş, efa vardır. Fakat sen kendinden geçersin, Hak'ta yok olursan, hep lütf vardır, ihsan vardır, vefa vardır*”² diyerek Batının takılı kaldığı akıl zincirini, yüz yıllar önce **aşk ve hikmetle** aşmıştır.

¹ İbnü'l Kayyim el Cevziyye, Age. Sh.145,146, Şule Yay. 2004

² Mevlana Celaleddin, Seçme Rubailer, Haz. Şefik Can, Sh.46, Konya İl Kültür Müdürlüğü Yay. 2006

Konunun daha iyi anlaşılması için Doğu'nun aşka yaklaşımını Mutasavvıflar, Batı'nın aşka yaklaşımını ise filozoflar üzerin tanımlamak gerekir.

a)- Filozoflara Göre Aşk

Ünlü düşünür Eflatun '*bizde olmayamı arzulamamak*' olarak tanımladığı aşkın tek taraflı olması gerektiğini söyler. Yaptığı bu yorum dolayısıyla kendi adıyla tanımlanan "*Platonik aşk*", gerçekte insanın Kur'an-ı Kerim'in "*Kadın ve erkeği birbirlerini tamtamlasın diye yarattım*" ayetindeki gerçeğe götürür. Bu ise Eflatun'un tanımladığı aşkı beşeri olmakla sınırlar.

Şölen adlı meşhur kitabında tamamen sevgi ve dostluk üzerine duran Eflatun, öğrencileriyle baştan sona sevgiyi tartışır, tanımlamaya çalışır ve güzellik ile aşkı birlikte verir. Öyle ki, güzelin olduğu yerde ancak sevgi olabileceğini söyler. "*Güzel yaşamak isteyenleri ömürleri boyunca nedir güzel yaşatan? Akerabaları mı? Hayır. Şanları şerefleri mi? Hayır. Zenginlik mi? Hayır. Ne şu ne bu, hiçbir şey insanı sevgi kadar güzel yaşatmaz.*"¹ Ardından "*Homeros der ya, yığıtlere tanrı yürek üflermiş, işte budur sevginin sevenlere verdiği güç. Başkası için ölmek, bunu yalnız sevenler yapabilir, erkekler değil yalnız kadınlar bile.*"² diyerek, sevginin büyüklüğünü ve güçlü kalplerden işi olduğunun üzerinde durur. Sevginin özünde Tanrısalılık olduğunu, sevginin bir tek olmadığını çeşitlere ayrıldığını anlatır. Ayrıca seks ve güzellik tanrıçası Afrodit'i örnek göstererek tensel sevgiye işaret eder. "*Orta malı Aphrodite'ye bağlanan insanın kendisi de orta malıdır, her işini rasgele yapar; bu sevgi aşağılık kişilerin sevgisidir. Bu türülleri kadınları da delikanlılar kadar severler, sonra da sevdiklerinin bedenlerini canlarından (rub güzelliği) çok severler, üstelik de sevdiklerini çoğu zaman aptallar arasından seçerler, çünkü istedikleri arzularını sonuna kadar götürmektir; bu işin güzelliğine, çirkinliğine bakmazlar.*"³ "*En iyi en soylu ve en değerli insanlar, başkalarını çirkin de olsa severler*"⁴ diyerek sevginin yüksek bir değer olduğunu savunur.

Eflatun'a göre iki ayrı parçanın bitişmesidir aşk. Yunan efsanelerine dayanarak anlattığı hikâyede geçmişte tek parça olan insanoğlu, dişilik ve erkekligi tek bünyede bulunduruyormuş. Daha sonra üçe bölünerek kadın, erkek ve hem kadın hem erkek bir varlık olarak üçe ayrılmış. Parçanın erkek ve dişisinin birbirinin arayışının adı aşk olmuş. En geniş anlamıyla : "*Sevgi, her iyi olanı ve bizci mesut edenı arzulamaktır*" diye belirtir.

Yine Alman düşünür Schopenhauer'un "*Aşkın Metafizigi*" adlı kitabı aşk konusunda yazılmış önemli eserlerin başında gelir. Schopenhauer, aşkı şöyle tanımlar: "*Genel olarak güçlü ama yine de dizginlenebilir bir eğilim olarak görünen bir duygu belli koşullarda bütün duygulardan daha şiddetli bir tutku haline girebilir ve böylece hiçbir kayıt tanımadan, önüne çıkan her engeli inanılmaz bir güç ve inatla ortadan kaldırır. Öyle ki, kimi zaman bu tutkunun doyurulması için ölüm bile göze alınır, hatta tutkusuna cevap verilmediği zaman, aşık, doygunluğa erişebilmek için hayatını bir ödül olarak ortaya koyabilir*"⁵ Schopenhauer, aşkı böyle tanımlamasına rağmen, bu duygunun; gerçekte insanın soyunu devam ettirmek için bir amaç olduğunu söyler. Hatta Aşk'ın kadın ve erkeğin çiftleştiği zaman bitmesinin yegâne sebebinin bu olduğunu yani çocuk yapmak olduğunu belirtir. Böylece Schopenhauer'a göre aşkın kısaca tanımı cinselliktir diyebiliriz. "*Çalınca aşık olan ve sevgilerine karşılık görmeyen kimselerin, sevdiklerine sahip olmakla, yani fiziki zevk duymakla yetindiklerini ve hiçbir eksiklik duymadıklarını görüyoruz. Zoraki evlenmelerle; istek duyulmayan bir kadının armağanlarla veya başka fedakârlıklarla sık sık satın alınması olaylarıyla ve hatta ırza geçmelerle doğruluğu açıkça ortaya konmuş bir düşüncedir bu. Kadın da erkek de bilmese, bütün aşk hikâyesinin amacı işte budur*"⁶ diyerek bu görüşüne delil getirir. Schopenhauer, aşkın cinsilik olduğunu kanıtlamaya çalışırken insan sevgisinin yönelimleri üzerinde durur.

Ona göre erkeğin güzeli, kadının güçlüyü tercih etmesi; insan soyunun mükemmel olması içindir : "*Her erkek önce, en güzel ötekilere kesin olarak tercih edecek ve tutkısıyla arzulayacaktır. Yani, önce türün karakterlerinin en güzel biçimde kendisinde dile geldiği insanları tercih edecektir. Ama bundan sonra, kendisinde bulunmayan yetkinlikleri öteki insanın güzelliği olarak görecektir, hatta kendi kusurlarının karşısı olan kusurları bile güzel*

¹ Eflatun, Şölen, Sh. 24, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Temmuz 2000

² Eflatun, Age. Sh. 25

³ Eflatun, Age. Sh. 27, 28

⁴ Eflatun, Age. Sh. 29

⁵ Schopenhauer, Aşkın Metafizigi, Sh.10, Çev. S. Hilav, Sosyal Yay. İst. 1997

⁶ Schopenhauer, Age. Sh. 15

bulacaktır. Ufak tefek erkeklerin iri kadınları; esmerlerin sarışınları sevmesi işte bundan ötürüdür. Güzelliğinden hoşlandığı bir kadını gördüğü ve bu güzellikten ötürü onunla birleşmeyi en büyük mutluluk saydığı zaman, erkeğin gönlünü dolduran aldatici coşkunculuk, 'tür duyusu'ndan başka bir şey değildir. Tür duyusu, türün karakterini en iyi dile getiren özellikleri görmüş ve bu özellikleri taşıyan kimseyle, bu karakteri devam ettirmek istemiştir. Türün tipinin korunması ve devam ettirilmesi, güzelliğe karşı duyulan bu eğilime dayanır. Güzelliğin, üzerimizde bunca etki yapması da bundan ötürüdür."¹ Aşkın "metafizik" inin aslında aşkın "fizik" inden geçtiğini söyleyen Schopenhauer, erkeklerin on sekiz-yirmi yaş kadınları tercih etmesinin sebebini ve kadınların güzel erkeklerden daha çok güçlü erkekleri tercih etmesinin nedenini yine güzel ve güçlü türün meydana gelmesinin sonucu olarak görür. Zira yaşlı kadın adetten kesilmiş kadının erkeğe tiksinti verdiğini, genç ve güzelliğin erkekleri cezp etmesinin sebebini kadındaki doğurganlıktan kaynaklandığını ifade eder. Aynı şekilde kadınların otuz-otuz beş yaş arası erkekleri tercih etmesinin nedeni olarak da erkeğin bu dönemde kadına haz vermesinden daha çok doğurtucu gücünün doruğunda olmasındandır... Mutlu evliliklerin çok az olduğunun altını çizen Schopenhauer, bunun nedenini : "Evliliğin temel amacının şimdiki kuşağın mutluluğu değil, gelecek kuşağın mutlu olmasında aramak gerekir" diye yazar.

Eflatun'un aşkı bedensel ve ruhsal olarak ikiye ayırmasına karşılık, Schopenhauer, tek bir aştan bahseder ki, o da; cinsel aşktır. Ve tek bir amacı vardır: türün devam etmesi. Aslında Schopenhauer'un bu düşüncesinin temel kaynağı ise Spinoza'dır. Spinoza şöyle der: "Aşk, dış bir nederin eşliğinde ortaya çıkan bir iç ürpertisidir." Aşka filozoflar açısından nasıl bakılırsa bakılsın işin içinde cinsellik göz ardı edilmez bir gerçek olarak ortaya çıkıyor. Schopenhauer: "Trajik sonuçlar doğuran şeyin sadece doyurulmamış aşk tutkusunu olduğunu sanmak yanlıştır; doyurulmuş aşk tutkusunu da, çoğunlukla mutluluğa değil mutsuzluğa götürür insanı" ² diyerek Eflatun'un kendinde olmayı arzulamak felsefesiyle aynı sonuca varırken, diğer yandan da insanın eksik yanını tamamlaması onu mutsuzluğa götürür diyerek aşkın bir çelişkili bir durum olduğunu anlatır. Aynı şekilde Nietzsche, insanın bir yandan gerçek öze kavuşması için yok olmaya zorlandığını, diğer yandan varoluş mücadelesi verdiğini bu durumun ise insanı trajik bir duruma soktuğunu belirtir.³ İnsan rüya ile sarhoşluk arasındadır. Batı filozofların aşk ya cinsellik olgusuna takılıp kalır ya da Nietzsche, Schopenhauer gibi aklın sınırlarına gelip dayanarak bir çıkmaza sürüklenir. Batının en büyük aşk hikâyesi sayılan Roméo ve Juliette'te bile Shakespeare, aşkı aklın sınırları içersinde anlatmış, Fuzuli'nin Leyla ile Mecnun'unda yakaladığı aşkınlığa ulaşamamıştır.⁴

b)- Mutasavvıflara Göre Aşk

Felsefecilerin aşk yorumlarından farklı olarak mutasavvıflar aşka metafizik bir anlam yükleyerek, onu bir "varoloş" sebebi olarak görürler. Felsefecilerin kısımlara ayırdığı cinsel aşkı olduğu gibi kabul etmekle birlikte; onu, ilahî aşka armada bir merhale olarak görürler. Başta İbn Arabî olmak üzere, "Allah güzeldir güzeli sever" ayetinden hareketle insanın güzeli arayışını ve bu arayış sırasında geçirdikleri merhaleleri anlatırlar. Bu manada Mutasavvıflara göre kadına duyulan aşk da ilahî aşka giden yolda bir merhale sayılır.

İbn Arabî, "İlahî Aşk" kitabında sevginin temellerinden başlayıp onu üçe ayırır. Arabî'ye göre sevgi; ilahî, ruhani ve tabii olmak üzere üçe ayrılır. Sevginin temellerini anlattığı bölümde şu mısralara yer verir:

"Sevgi bir zevktir bilinmez bakikati
Allah'ın varlığı bile sevgiyle bilinir...
Ben sevgilinin sevgilisiyim, ab bir bilseniz
Sevgi de bizim sevgilimiz, ab bir anlasanız...
Ve varlığımızdaki sevgilimi görmediler...
Varlık bir barfîr sen onu anlamazsın
Hayatta bir emelim yok ondan başka...

¹ Schopenhauer, Age. Sh. 20

² Schopenhauer, Age. Sh. 43

³ Beşir Ayvazoğlu, Aşk Estetiği, Sh.25, Ötüken Yay. 2000

⁴ Mehmet Kurtuluş, daha geniş bilgi için bakınız, Leyla ile Mecnun, Romeo ile Juliette, Ardıç Dergisi, 2006

Hiçbir göz bakmadı senin gibi bu varlığa
 İmkân açsından hiç kimse yoktur sen'den daha mükemmel...
 Seni müşabede etmekten başka bir emelim olamazdı
 Senden söz etmeyen hiçbir kitabı okumazdım...
 Ben birim dediysem onun varlığı da birdir
 Eğer varlığımı ispat etselerdi ikilik çıkardı ondan
 Bak aynaya, orada beni görürsün ancak beni..."¹

Arabî'nin bu uzunca şüründen seçtiğimiz mısralarda görüldüğü gibi, aşka o denli çok anlam ve semboller yüklemiştir ki, aşk; adeta insanın **"varoloş"**unun gayesi olur. Arabî'ye göre âşıklar, aşk sayesinde büyük zevkleri yaşamakta, adeta kendilerinden geçmektedirler. Yaratılanın yaratana bütünleşmesi ancak aşk sayesinde mümkün olduğunu savunan Arabî, "*Sevgide bulunan müthiş etkiyi biz zat yaşadım ben. Bu etki aşırı ve şiddetli bir aşktır, etkileyici bir şevktir. Gönül vermektir, yok olmaktır. İnsanın iykusunun kaçmasıdır, yemeden içmeden kesilmesidir. Sevgi kimdedir. Kimden gelir bilinmez. Sevgilin (mabbub) kimdir bilemezsin. İşte ben bu sevgide zevki böyle buldum*"² diyerek, tıpkı yukarıdaki mısrasında belirttiği gibi "*Eğer varlığımı ispat etselerdi ikilik çıkardı*" gerçeğine ulaşmıştır. İlahi sevgiyi açıklarken: "*Allah bizî, hem bizim için hem kendisi için sever. Tanrının kendi için bize duyduğu sevgi şu kutsi hadiste ifade edilmektedir: Ben bir bazıydim; bilinmek istedim ve mahlûkatı yarattım. Sonra onlara kendimi tanıttım; onlar da beni tanıdılar. Demek ki, Allah bizî, O'nu tanıyalım diye, kendisi için yaratmıştır.*"³ diye yazmaktadır. Ruhani sevgiyi ise; "*Sevgilisini hem onun için hem kendi nefsi için sevmeye durumunu, sevende seven de bir araya getiren aşktır. Oysa tabii sevgide, âşık, sevgilisini sadece kendi nefsi için sever. Bil ki, ruhani sevgide âşık akıl ve ilmi birleştirdiği zaman, akli sayesinde bilge (bekim) kişi olur; bilgeliği sayesinde de âlim biri olur. O zaman bütün işleri bilgelik (hikmet) düzenine göre düzenler ve işlerin yerini değiştirmeye kalkmaz. Dolayısıyla, sevdiği zaman, sevginin ne demek olduğunu, sevenin ne anlama geldiğini, sevgilin hakikatinin ne olduğunu ve sevgiliden ne istediğini, ne beklediğini bilir.*"⁴ diye tanımlar. Birçok seven kişi olduğunu fakat bunların gerçek sevgiyi bilmediklerini, zira "*Sevgilerinin kime olduğunu bilmediklerini*" söyler. Yani gerçekte Allah için duyulması gereken bir sevgiyi beşeri olanla yer değiştirmişlerdir de farkında değildiler.

İbn Arabî, sevgiyi tanımlarken de, bu sevginin, tabii ve unsuri diye ikiye ayrıldığı üzerinde durur. Ruhani sevginin tabii sevgi ile sıkı bir ilişkisi olduğunu söyler. "*Ruhani sevginin gayesi 'ittibat'tır, birleşmedir; yani sevgilin zatıyla sevenin zatının aynı olmasıdır. Sevenin zatıyla da sevgilin zatının aynı olmasıdır.*"⁵ Öyle ki, "*Seven benim sevgilim de ben*" diye açıklar bunu... "*Tabii sevgi geneldir. Bu aşka tutulanlar kendi hakikatlerine uygun tabii suretleri alırlar. Sevgideki durumlarına göre, tabii suretler olarak nitelendirilen bazı özelliklerle tasvir edilirler. Örneğin: vead halî, şevk halî, iştiyak halî, sevgiliye kavuşma sevince sevgiliyi görme ve onunla kavuşma gibi*"⁶

İbn Arabî, Kur'an-Kerim ve hadislerden ilham alarak uzun uzadıya anlattığı aşk, tasavvufi aşkın bütün boyutlarıyla ortaya koyar.

Ahmet Gazzalî'nin aşkı bir hal olarak ele aldığı kitabında: "*Rub yokluktan varoldu; varoluşun son sınırında aşk, rub binitini beklemekteydi. Varoluşun başlangıcında nasıl bir buluşma olduğunu bilmiyorum; eğer öz rub ise, özün niteliği de aşktır; evi boş buldu ve yerleşti*"⁷ diye tanımlar. Büyük şair ve düşünür Muhammed İkbal ise, aşkı benlik olarak ele alır. Ona göre aşk sevgiliyi görmek, onunla bütünleşmektir. O "*Allah'ı bilen kendini bilir*" gerçeğinde olduğu gibi "*Allah'ı daha açık görmek istersen, ego'yu daha açık görmeyi öğren*" diyerek aşka yaklaşır. Bir başka yerde ise "*Biz seni arıyoruz, Sen gözden uzaklaşın-hayır, yanlış; Biz körüz ve Sen hazır bulunuyorsun*"⁸ İkbal, ayakta zincir olarak gördüğü akıldan, ancak rub ile aşılabileceğini⁹ ve gerçek sevgiliye (Allah) de ancak böyle ulaşılabileceğinin altını çizer.

¹ İbn Arabî, İlahi Aşk, Sh. 21–25, İnsan yay. 1992

² İbn Arabî, Age. Sh. 31

³ İbn Arabî, Age. Sh.47

⁴ İbn Arabî, Age. Sh. 67

⁵ İbn Arabî, Age. Sh. 75

⁶ İbn Arabî, Age. Sh.76

⁷ Muhammed Gazzalî, Aşkın Halleri, Sh. 7, Gelenek Yay. 2006

⁸ Muhammed İkbal, Cavidname, Sh.12, Çev. Annemarie Schimmel, T.C. Kültür Bak. Yay. 1989

⁹ Muhammed İkbal, age. Sh.10

Mevlana'nın Aşk Anlayışı

Büyük mutasavvıf ve düşünür Mevlana'nın hayatı ve eserleri gerçekte aşk üzerine bina edilmiştir. Mevlana'nın hayatına ve fikirlerine baktığımızda aşk ve sevgi üzerine inşa edildiğini görürüz. Mevlana'nın bugünkü anlamıyla fikirlerinin evrensel bir kuşatıcılığa ulaşmasında ve ilmi lafız olarak aşır aşkınlığa varmasında hiç kuşkusuz Şems'in büyük rolü olmuştur. Mevlana'nın hayatını Şems'ten önce ve Şems'ten sonra olmak üzere ikiye ayırdığımızda, Şems'ten sonraki hayatının tamamen bir aşkınlık içerisinde geçtiğini görürüz. Rivayete göre "Şems, Konya'ya geldiğinde, Mevlana bir havuzun kıyısında oturmuş ve yanına birkaç kitap koymuş. Şems bunlar ne diye sormuş. Mevlana, bunlar bazı sözler. Sana ne bunlardan demiş. Şems kitapların hepsini suya atmış. Mevlana, sen ne yaptın? Bu el yazmalarının bazısında babamın çok önemli yazıları vardı. Onları başka hiçbir yerde bulmak mümkün değil. Diye haykırmuş. Derken Şems elini suya sokmuş kitapları tek tek çıkarmış. Hiç birine de su değmemiş. Mevlana bu sırada ne diye sormuş. Şems, buna zevk (Allah arzusu) ve hal(manevi durum) denir. Sana ne bunlardan? Cevabını vermiş. Ve birlikte kalkıp gitmişler"¹

Mevlana'nın Şems ile karşılaşmasını anlatan birçok değişik rivayetler vardır fakat bu rivayetlerin ortak noktası sembolik olarak Mevlana'nın Şems ile buluşmasından sonra bilginin ötesindeki aşkınlığa ulaşmasıdır. Bu hikâyede anlatılmak istendiği gibi önemli olan bilgi değil, bilginin de ötesinde olan aşkınlık yani Batniliktir. Daha açık ifadeyle Mevlana kitapların yani bilgisinin ötesindeki kâinat kitabını okumasıdır. Kâinat kitabını okumak ise ancak aşkınlık ile mümkündür. Bu aşkınlığı Şems, zevk ve hal olarak tanımlar. Mevlana'nın hayatında işte bu noktadan sonra değişiklik olmuştur. Düşünce ve duygu olarak büyük bir değişim yaşamış ve bu değişimi eserlerine yansıtmıştır. Daha açık ifadeyle Şems'in

*"Bilgi eğer kurtarmıyorsa seni senden
Yegdir cabillik böylesi bir bilgiden"²*

Diye belirttiği noktaya gelmiştir. Onun gerek Şems ile olan ilişkisinde gerekse dini algılayışında bundan sonra hep aşk ön plana çıkmıştır. Bu anlamda Mevlana, birçok filozof ve yazarın tanımlamakta güçlük çektiği başta aşk olmak üzere birçok konuyu kıssadan hisse olarak hal olarak anlatmış, havada kalan birçok soruya cevap vermiştir. Ona göre her şeyin temelinde aşk vardır. İnsanın dünyaya gönderiliş nedeni aşktır. Cennetten yeryüzüne gönderilen insan, yeryüzünde hep bir arayış içinde olmuştur. Çünkü sevdiğini geride bırakmış, yeryüzü gurbetinde kaybettiği gerçek sevgiliyi aramaya koyulmuştur. İslam tasavvufunda beşeri aşktan ilahi aşka doğru bir merhale söz konusudur. Büyük düşünür ve Mutasavvıf Mevlana'nın hayatı ve eserlerinde aynı merhaleyi görmek mümkündür. Mevlana'nın özellikle Şems ile tanıştıktan sonra gerek emeli gerekse ilmi yönden büyük bir aşkınlık gösterdiğini ve kâinatı aşk ve hikmet gözlüğüyle okuduğunu görürüz.

Öyle ki bütün dünyayı aşk gözlüğüyle tanımlar ve anlamlandırmaya çalışır. Hatta ona göre yalnızca insan değil, bütün evren aşk üzerine hareket eder, bütün mevsimler aşk ile dönüp durur. İnsan - evren, insan - tanrı ve tabiat - tanrı ilişkisi hep aşk üzerine şekillenir. İnsanla Allah arasında ki ilişki bile aşka dayalıdır. Büyük eseri Mesnevisinde şöyle der:

*"Toprak beden, aşktan göklere çıktı; dağ oynamağa başladı, çevikleşti
Ey âşık! Aşk; Tur'un cam oldu Tur sarboş, Musa'da düşüp bayılmış
Her şey maşuktur, âşık bir perdedir. Yaşyan maşuktur, âşık bir ölüdür
Kimin aşka meylî yoksa o kanatsız bir kuş gibidir, vah ona!
Sevgilimin nuru önde, artta olmadukça ben nasıl önü, sonu idrak edebilirim?
Aşk, bu sözün dışarı çıkıp yazılmasını ister; ayna gammadız olmaz da ne olur?"³*

Bu şürde de görüleceği gibi Mevlana, hayatını ve eserlerini aşk ve sevgi üzerine oturtmuştur. Bu kendisinde o denli ete kemiğe bürünmüştür ki, dinler ve ırklar üstü bir hal içine girmiştir. Öyle ki, doğusuyla batısıyla herkesi derinden etkileyen o meşhur "Ne olursan ol yine gel yine" sözünü bile bu aşktan

¹ Eva de Vitray-Meyerovich, Güneşin şarkısı, Sh.36-37, Şule Yay.2001

² Eva de Vitray-Meyerovich, age. Sh. 37

³ Mevlana, Mesnevi, Sh. 2,3. Çev. Veled İzbudak. MEB Yay İst 1998

ilham alarak söylemiştir. Çünkü ona göre aşk, insanı bütün her şeyden arındırır. Gerçekte aşk, bir haldir, bu hal anlatılmaz ancak yaşanır. Ve o aşkı şöyle tanımlar:

*"Aşklak gönül iniltisinden belli olur, hiçbir hastalık gönül hastalığı gibi değildir.
Aşğın hastalığı bütün hastalıklardan ayrıdır. Aşk Tanrı sırlarının usturlabıdır
Aşka şerh etmek ve anlatmak için ne söylersem söyleyeyim...
Asıl aşka gelince o sözlerden mahcup olurum.
Dilin tesiri gerçi pek aydınlatıcıdır, fakat dile düşmeyen aşk daba aydındır
Aşkın şerhinde akıl, çamura saplanmış eşek gibi yattı kaldı.
Aşka, aşıklığı yine aşk şerh etti."*¹

Yukarıda ki şiirlerde görülebileceği gibi Mevlana, aşkı tanımlamaktan kaçınmış hatta onu tanımlamayı "mahcupluk" olarak adetmiştir. Çünkü yaşanan bir halin kelimelerle ifadesi mümkün değildir. Hatta daha ileri giderek onu tanımlamayı "çamura saplanmış eşek" in haline benzetmiştir. Peki, böyle olmasına karşın Mevlana'nın koca külliyatı Mesnevi ve Divan-ı Kebir'inde anlattığı şey nedir? Elbette aşktır! Ama Mevlana bu aşkı anlatırken bu konuda söylenebilecek en büyük lafları kendisi söylemiş ama yine de aşkı tanımlayamadığını ifade etmiştir. Onun bu konuda söylediklerini "delilik" olarak yorumlamak yerinde olacaktır. Çünkü o daha sonraki satırlarında şöyle bir ifade kullanır: "Ayık olmayan kişinin her söylediği söz dilerse tekellüfe düşsün, dilerse haddinden fazla zarafet satmaya kalkışsın - yaraşır söz değildir." Aslında Mevlana, burada büyük bir alçak gönüllülük sergileyerek aşk hakkında söylediklerini "ıyamuk olmadığı" bir anda söylenmiş sözler olarak gösterir. Aslında burada bu sözlerle bile aşkı anlatmış olur. Yani şunu demek ister: Benim burada söylediğim sözler, aklım başımda değil iken sarf ettiğim sözlerdir. Âşık kişiler; aklı başında olmayan, sarhoşça dolaşan kişiler olduğundan, onların söyledikleri yaşadıkları halin bir yansımasıdır. Dolayısıyla bende böyle bir halin içinde iken bu sözleri söyledim" demektedir. Hallac-ı Mansur'un zikir edip dönerken kendinden geçtiği bir anda "Enel Hak" demesi gibi, Mevlana da, aşkı yaşayarak anlattığını söyler ve ancak onun yaşanarak bilinebileceğini işaret eder.

Mevlana'ya göre aşk bir arayıştır. Ruhun, yüce yaratıcıyı aramasının adıdır aşk. İnsanoğlu bu yüzden dünyada hep bir gariplik, bir eksiklik, bir yalnızlık çeker. Çünkü sevgilisini (yaratıcıyı) kaybetmiştir. Onu bulmaya kadar ona rahat yoktur. Bu yüzden doğuştan âşıklık istidadı gösterir. Mevlana bunu bir rubaisinde "Bizim, sarhoş olmamız için şaraba ihtiyacımız yoktur"² diyerek dile getirir. Zira sarhoşluk, gerçek anlamıyla âşıklık doğuştan insanoglunda var olan bir özelliktir.

Roman ve şiirlerde aşk daha çok marazi bir duygu olarak ele alınır. Aşk derttir, acıdır, ızdıraptır. Mevlâ'da ise aşk, zevktir coşkudur dahası hayatın kendisidir. Aşkı bir yaşam biçimi olarak gören ve tanımlayan Mevlana, şairlerin tanımının tersine onu şöyle açıklar:

*"Âşık, bütün yıl sarhoş olsun riisva olsun olur mu? Diye düşünmez olmalıdır. Âşık, coşkun olmalı, deli divane olmalıdır. Ayıkken her şeyin tasasını çekeriz, gammı yeriz. Fakat sarhoş olunca: 'ne olursa olsun' der işin içinden çıkarız"*³

*"Ömür tükenmiş ise Allah başka bir ömür verdi. Geçici ömür kalmadıysa, işte şuracıkta tükenmeyen ölümsüz ömür... Aşk, hayat suyudur, bu suya dal. Bu denizin her damlasından başka bir hayat, başka bir ömür var"*⁴

*"Ey dost! Dostlukta sana çok yakınız. O kadar ki nereye ayağın bassan o yerin toprağı oluruz. Âşıklık mezhebinde revamdır ki, âlemi seninle görelim de seni görmeyelim?"*⁵

Mevlâ'na aşkı aynı zamanda kâinatı okuma kitabı olarak da görür. Daha açık ifadeyle sevgilinin gözüyle(yaratıcı) kâinata bakar, onu yorumlar. Bütün eşya ve nesnelerin arkasında saklanmış olan sevgiliyi görmemek mümkün mü diye de sormadan edemez.

"Bağda, bahçede görülen sehiler, güller, aslında o sevgilinin, o güzelin boyunun yanaklarının aksidir. Düşüncem rub

¹ Mevlana, Age. Sh. 9, 10, 11

² Mevlana Celaleddin Seçme Rubailer, Sh.35

³ Mevlana Celaleddin ,Age, Sh.21

⁴ Mevlana Celaleddin Age. Sh.21

⁵ Mevlana Celaleddin Age. Sh.21

âleminde verilen ezeli ikrarla mest olmuştur. O ikrarın zevki ile yalnız ben mest değilim. Bütün insanlardan bir tane bile ayık varsa, ben dinsizim”¹

Mevlana, yalnız kendisinin değil, gerçekte bütün insanlığın “*evet sen bizim rabbimizsin*” dediği ve henüz yeryüzüne gelmediğimiz ruhlar âleminde bu yana, aşkla mest olmuştur. İnsanın o günden bu yana hep o aşk sarhoşluğuyla gezdiğini anlatır.

Her satırı aşk ve vecd ile yazılan, derin düşünce ve tefekkür ile kaleme alınmış olan Büyük düşünür ve Mutasavvıf Mevlana'nın yaşamı ve eserleri aşk üzerine seyredir. Her satırında aşkınlık ve hikmetin fişkirdiği rubailerinde ise aşk, bir haldir, yaşanır ancak tanımlanamaz. Onun eserleri ise, yaşadığı bir halin gayri ihtiyari dışa yansımından başka bir şey değildir.

"Cihan bir dağdır, bizim yaptıklarımız ses, seslerin aksi yine bizim semtimize gelir" diyen Mevlana, Aşkî göz ve ruhta arar ve : *"Ölülerin aşkı ebedi değildir"* diyerek aşkı yaşamının ve duyumsamanın ancak uyanık bir ruhun yapabileceği işi olduğunu söyler. Şems ile tanıştıktan sonra lafzı aşp mana mertebesine yükselen Mevlana, gerçekte aşk üzerine söylediği her sözü aşkınlık ile söylemiş ve aşkın bir kişi olarak tarihteki yerini almıştır. Mevlana bu aşkınlığa ancak bilgiyi özümseyerek daha açık ifadeyle lafzı aşarak ulaşmış, hakikati aşkıta bulmuştur. Mutasavvıflar içinde aşkı en iyi ve en güzel tanımlayan Mevlana, aşk üzerine oturttuğu felsefesiyle yüzyıllardan bu yana doğudan batıya, insanın iç dünyasını, gönül gözünü aydınlatmıştır. Onu, “*Cihan bir sestir, bizim yaptıklarımız bir ses, seslerin aksi yine bizim semtimize gelir*” kendi sözüyle tanımlayacak olursak, o aşk ile insanların ruhunu kuşatmıştır.

Sonuç

Aşkın doğu ve batıda algılanışı ve Mevlana'nın aşka bakışımı özetleyecek olursak, batının aşka akılcı ve bedeni(zahiri) anlamda yaklaştığını, Eflatun'dan Schopenhauer'a, ondan Nietzsche'ye kadar bütün filozofların hayatı ve aşkı çözümlerken çelişkiye düşmüş bundan dolayı da hep bir trajedi yaşamışlardır. Batılı düşünürlerin aşk ve düşünce boyutunda insanları rahatlatmaktan daha çok kuşkulandırdıklarını bir gerçektir. Doğulu ilim ve düşünce adamlarının ise, İkbâl'in deyişiyle akıl ayak bağı zincirini kırmamanın yolunu aramışlardır. İbn Arabî'den Yunus ve Mevlana'ya kadar bütün mutasavvıflar, insanın ruhi boyutla (Batını) ilgilenmiş ve bu anlamda hayatı aşkla yorumlayarak insanı rahatlatmışlardır.

İlahi aşkı tanımlamada Mevlana kendisinden öncekilerden de daha ileri giderek dinler ve medeniyetler üstü bir noktada insanlığı buluşturmuştur. Bunu da sevgili olarak sembolleştirdiği güneş üzerinden gerçek yaratıcıyı işaret ederek ifade etmiştir: *"Peygamberler birbirlerini tanıyıp bildikleri için, siz onlardan birisini kabul etmezseniz, hiç birini kabul etmemiş gibi olursunuz. Gerçekten de, çok sayıda pencereden görünen ışık aynı ve tek ışıktır ve o ışık bize her peygamberin şahsı aracılığıyla ulaşmaktadır. Bütün o ışıklar bir tek güneşten gelmektedir. Bunu ret etmek, ben bu senenin güneşini kabul etmiyorum, ama geçen senenin güneşini kabul ediyorum, diyen yarasaya benzemek olur"*² Mevlana, filozofların sınırlı düşüncelerine karşın, aşkın düşünce ve fikirleriyle cihani kuşatan bir ses olmuş ve sesi cihanın her semtinde aşk ve hikmetle yankılanmıştır.

¹ Mevlana Celaleddin Age. Sh.53

² Eva de Vitray-Meyerovich, Age. Sh.43

KAYNAKÇA

- Türk Dil Kurumu Sözlüğü**, Aşk Maddesi.
- Erich Formm**, Sevmeye Sanatı. Say Yay. 1985
- Frithjof Schuon**, İslamın Metafizik Boyutları, Çev. Mahmut Kanık, İz Yay.1996,
- İbnu'l Kayyim el Cevziyye**, Âşıklar Kitabı, Şule Yay. 2004
- Mevlana Celaleddin**, Seçme Rubailer, Haz. Şefik Can, Konya İl Kültür Müd. Yay. 2006
- Eflatun**, Şölen, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Temmuz 2000
- Schopenhauer**, Aşkın Metafiziği, Çev. S. Hilav, Sosyal Yay. İst. 1997
- Beşir Ayavzoğlu**, Aşk Estetiği, Ötüken Yay. 2000
- Ardıç Dergisi**, 2006
- İbn Arabî**, İlahi Aşk, İnsan yay. 1992
- Muhammed Gazali**, Aşkın Halleri, Gelenek Yay. 2006
- Muhammed İkbâl**, Cavidname, Çev. Annemarie Schimmel, T.C. Kültür Bak. Yay. 1989
- Eva de Vitray-Meyerovich**, Güneşin şarkısı, Şule Yay.2001